

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЗАРУБІЖНОЇ РЕФОРМАТОРСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ НА РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ В 20-х рр. ХХ ст.

В статті висвітлені основні концептуальні засади формування і розвитку вітчизняної педагогічної думки в Україні на початку ХХ століття. Відображений вплив на процес становлення національної освіти зарубіжної реформаторської педагогіки.

Ключові слова: розвиток, формування, освіта, думка, особливості, вплив, педагогіка, увага.

Розвиток сучасного наукового, поліструктурного, історико-педагогічного знання, як свідчать проведені дослідження з історії становлення вітчизняної педагогіки в 20-х рр. ХХ століття, є неможливим без вивчення і аналізу історіографії становлення і впливу зарубіжної реформаторської педагогіки на вітчизняну педагогічну думку. Оскільки саме завдяки історіографії ми можемо дослідити, який вплив здійснила зарубіжна реформаторська педагогіка на формування вітчизняної педагогічної думки і становлення вітчизняної педагогіки в різні періоди її розвитку. Крім цього, як стверджує вчений Н. Гупан, історіографічний аналіз сприяє відтворенню цілісної картини розвитку вітчизняної історико-педагогічної науки, виявленню недосліджених і малодосліджених проблем, розкриттю спадкоємних традицій різних поколінь дослідників з вивчення історико-педагогічної проблематики та визначення перспективних напрямків подальшої наукової роботи в цій галузі [6, с.3].

Ми розділяємо погляди сучасних дослідників, на думку яких історико-педагогічна наука, як і інші галузі людського знання, не може успішно рухатись вперед без засвоєння вже зробленого, тобто без власної історії [9, с.11]. Без всебічного вивчення минулого і теоретичного засвоєння доробку попередників неможливо забезпечити приріст наукових знань. Тому, постійне, систематичне повернення до попереднього розвитку науки є закономірним результатом двох основних тенденцій, які визначають вектор еволюції наукового знання на кожному його етапі: по-перше, прагнення знайти у минулому витoki провідних наукових ідей сучасності; по-друге, необхідність перегляду та переоцінки у світлі даних сучасної науки тих концепцій і теорій, що раніше відкидались як помилкові [6, с.8].

Особливо відкидалось все зарубіжне, як реакційне, невідповідне радянському способу життя. В умовах СРСР все, що знаходилося за його межами, розглядалось із позиції ідеологічної боротьби, все було «не так», «буржуазне», а отже не можливе до застосування в умовах соціалістичної системи. Особлива боротьба йшла за формування певного світогляду в дітей та молоді. На це була спрямована робота всіх культурно-просвітницьких закладів, у тому числі і школи. Крім того, чимало вітчизняних учених-педагогів стояли на позиціях традиційних педагогічних концепцій виховання дитини і досить вороже ставились до реформаторів.

Не дивлячись на всі намагання відмежуватися від зарубіжної «буржуазної» школи, передові ідеї провідних зарубіжних учених, їх бачення школи майбутнього, проникали за «залізну завісу» і безпосередньо відбивались на формуванні вітчизняної педагогічної думки. Це виражалось у тому, що ідеї реформаторської педагогіки отримали розвиток у низці концепцій, зокрема таких, як: теорія вільного виховання, експериментальна педагогіка, педагогічний прагматизм, теорія

центрів інтересів, функціональна педагогіка, педагогіка особистості, виховання засобами мистецтва [18, с.43].

Слід відмітити, що реформаторська педагогіка склала у своїй сукупності якісно нову теоретичну базу розвитку шкільництва у Західній Європі та США. Велику увагу їй приділяли і приділяють провідні вітчизняні вчені-педагоги: І. Огієнко, С. Русова, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, О. Залужний, Я. Момонтов, М. Чехов, К. Вентцель та інші.

Про те, на даний час, ще далеко не всі аспекти виникнення і поширення зарубіжної реформаторської педагогіки і, особливо, її вплив на формування педагогічної думки в Україні в достатній мірі досліджені і проаналізовані.

Особливо важливим є виявлення впливу зарубіжної реформаторської педагогіки на формування вітчизняної педагогічної думки в період формування незалежності України. Саме цей процес сприяв вивільненню значного науково-педагогічного потенціалу української інтелігенції, призвів до розгортання широкої мережі українських навчальних та наукових закладів різного рівня, а також громадських, культурно-освітніх організацій. Історія педагогіки сприяє формуванню переконань, які наука – не компендіум відомостей, а особлива форма мислення [3, с.17].

Історіографія формування і становлення педагогічної думки, безумовно, є одним із найбільш важливих джерел розвитку педагогіки як науки. У зв'язку з цим, важливим є всебічне вивчення і глибокий аналіз педагогічних здобутків минулого у вітчизняній та зарубіжній літературі з метою їх творчого використання. Поки що недослідженим є і цілісність характеру впливу різноманітних концепцій, гіпотез і наукових ідей зарубіжної реформаторської педагогіки на розвиток і формування вітчизняної школи.

Суттєвими недоліками історико-географічних досліджень даного періоду є безпроблемність та емпіризм, відсутність широких історико-педагогічних узагальнень та висновків теоретико-методологічного характеру, слабкий зв'язок з громадянською історією. Мало уваги звертається на комплексне виявлення основних тенденцій розвитку зарубіжної школи, теорії педагогіки та практики виховання.

До того ж, у різні періоди розвитку в Україні шкільництва і вищої школи змінювалися підходи і давалась неоднозначна оцінка зарубіжній реформаторській педагогіці, що в різні міри впливало на перебіг і напрямки наукових досліджень, не давало достовірної інформації про значення і роль тієї чи іншої педагогічної доктрини, негативно відбивалось на формуванні педагогічної думки і на вирішенні педагогічних проблем.

Викликає певний інтерес і характер досліджень педагогічної спадщини представників зарубіжної реформаторської педагогіки. До цього часу не здійснений аналіз різних течій реформаторського руху, проблеми їх впливу на виховний процес.

Тому аналіз історії вітчизняної освіти і національної педагогічної думки, безумовно, сприятиме розширенню та поглибленню педагогічного світогляду, дасть змогу виробити творчий підхід до вирішення сучасних педагогічних проблем у державі.

Погляди на зарубіжну реформаторську педагогіку набували змін у залежності від радянської ідеології. В основному вони базувались на позиціях марксистсько-ленінського підходу, що обумовило тенденційність та кон'юнктурні коливання в їх оцінці.

Що ж стосується формування (становлення) педагогічної думки в Україні в першій половині ХХ століття, особливо його початку, то тут слід відмітити, що даний період характеризувався поворотними

соціально-політичними подіями, що змінили культурно-освітній фон України на користь української мови та української школи.

При цьому слід зауважити, що історіографічне вивчення розвитку педагогічної думки України, її формування і залежність від зовнішнього впливу, особливо що стосується раннього періоду її становлення, є ще недостатньо вивченими. Хоча, як підкреслює учений Н. Гупан, у перші десятиріччя ХХ століття історіографічні дослідження висвітлювали актуальні проблеми розвитку освіти та педагогічної думки тих років і хронологічно обмежувались кінцем ХІХ – початком ХХ століття (С. Ананьїн, А. Готалов-Готліб, Я. Мамонтов, О. Музиченко та ін.). Наприкінці 20-х років окремими авторами були зроблені спроби історіографічного аналізу історії радянської школи (О. Зільберштейн, М. Миронов, Я. Ряпшо, С. Синицький та ін.). Одним з перших вітчизняних історіографічних публікацій, де подавалася загальна картина розвитку історії педагогіки як науки за радянських часів, були праці М. Гордієвського другої половини 20-х рр. Він аналізував основну проблематику українських історико-педагогічних досліджень, їх методологію та основні підходи до явищ минулого [7, с.2].

Однак, як свідчать проведені нами дослідження наукових праць вітчизняних учених даного періоду і більш пізніх періодів (М. Маккавейського, Г. Жураківського, Я. Чепіги, Х. Алчевської, С. Русової, Б. Грінченка, С. Сіропалко та ін.), проявляючи певний інтерес до зарубіжних педагогів-реформаторів, вони в своїх працях не відображали, наскільки ефективним було запозичення педагогічних ідей і здобутків зарубіжних вчених на процес розвитку педагогічної думки в Україні. Їх праці зводились лише до ознайомлення із поширенням ідей зарубіжних педагогів-реформаторів, тоді як ці учені суттєво впливали на трансформацію освітніх традицій у структурі освітнього процесу.

Про необхідність вивчення і поширення реформаторської педагогіки в Україні говорив у своїх працях С. Волох. Зокрема, у виданій ним в 1912 році книзі «По дорозі до рідної школи» підкреслювався: «Сховати від дитини європейське письменство, закрити од неї цей світ – гріх непростенний, що його, мабуть, не можна виправдати навіть з погляду самого вузького націоналізму. Та до того й зробити це неможливо. Адже все одно дитину потягне туди, хіба що вона побачить його через чуже вікно. Друга частина нашого завдання ще складніша й далеко трудніша: зазнайомити українських дітей з світовою літературою. Видавництво мало б дати переклади тих книжок, що їх й на їх вчать молодіж усього світу. Ті твори генія, на яких довгими роками чи й віками виховується людськість, формується її світогляд, твори, що без них не можна бути чужими й незаними нашій дитині» [4, с.32-33].

Саме на це виховання великою мірою спрямовані праці зарубіжних педагогів-реформаторів: шведа Е. Кея «Вік дитини» – теорія вільного виховання; представників експериментальної педагогіки: В. Лай та Е. Мейман – у Німеччині, А. Біне – у Франції, О. Дерколи – у Бельгії; творців функціональної педагогіки: П. Бове та Є. Клапаред – у Швейцарії, Е. Торндайк – у США; представників концепції педагогіки виховання: Е. Вебер, Г. Гаудіг, Ф. Гансберг, Е. Лінде, Г. Шаррельман. Прихильником ідей функціональної педагогіки був один із лідерів нового виховання, швейцарський педагог А. Фер'єр. Його зусиллями у 1918 році в Женеві було створено теоретичний і методичний центр реформаторського руху – Інтернаціональне бюро нових шкіл.

Важливим напрямком і важелем формування педагогічної думки у 20-30 рр. ХХ століття стали ідеї педоцентризму. Основними авторами ідей педоцентризму і їх поширення були педагоги-реформатори:

англійський учений Д. Адамс, американські дослідники – Х. Рагг та А. Шумахер. Великий внесок у розвиток і поширення реформаторської педагогіки здійснили англійські учені-педагоги А. Нейм і Б. Рассел, англійський філософ і педагог, представник концепції педагогічного прагматизму Дж. Дьюї. Італійський педагог М. Монтессорі розробила концепцію розвитку органів чуттів у розумово відсталих дітей.

Чималий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної думки в 20-х рр. ХХ століття зробив український учений О. Музиченко. Він дослідив і проаналізував тогочасні зарубіжні реформаторські течії. На основі цього в 1919 році побачила світ перероблена та доповнена написана ним у 1913 році книга «Сучасні педагогічні в Західній Європі й Америці». Особливо велику увагу при цьому він приділив німецьким течіям, які пропагувались у цей період: гербартіанській, індивідуалістській, соціальної, моністичній, експериментальній і неідеалістичній.

Істотний вплив на формування вітчизняної педагогічної думки мав рух нового виховання, який сформувався і набув значного розвитку й поширення в 20-30-х рр. ХХ століття. Основою виникнення даного руху безумовно є реформаторська педагогіка. Саме основні концепції та ідеї реформаторської педагогіки сприяли створенню у 1921 році «Ліги нового виховання».

У 20-х рр. ХХ століття в українській педагогіці стали поширюватись ідеї «вільного виховання». Причиною цього, як стверджує А. Растрігіна, стала тенденція до зміцнення правової держави і розвитку демократичних свобод, що, в свою чергу, потребувало ініціативи, творчої активності, самостійності кожної людини. В зв'язку з цим намітилася переорієнтація педагогічного процесу на особистість дитини, забезпечення її природного розвитку. Дитина почала сприйматися як активний суб'єкт власного становлення, який потребує свободи для розвитку власних нахилів і задатків. Тобто ідеї вільного виховання віддзеркалювали потребу суспільства в підготовці різнобічно розвинутих ініціативних людей, готових до активної діяльності в різних сферах економічного, державного та громадського життя [14, с.15].

Важливим моментом в історіографії впливу зарубіжної реформаторської педагогіки на формування вітчизняної педагогічної думки є виявлення з'єднаної ланки між різними напрямками течій і вчень педагогів-реформаторів.

На нашу думку, такою ланкою, що об'єднує всі реформаторські вчення, було пробудження активності дітей до життя, до навчання, до праці. Як метод досягнення цієї мети – педагоги-реформатори вбачали працю. Оскільки саме праця, у їх розумінні, давала можливість найбільшою мірою проявити себе і розкритись як особистості дітей. Саме праця, стверджували вони, сприяє формуванню найважливіших людських якостей.

Дослідження свідчать, що поширення реформаторських ідей суттєво змінили підхід до системи освіти. Їх впровадження зумовили значні позитивні зрушення у вітчизняній педагогічній теорії і практиці [8, с.6]. Тобто зміни в суспільному житті з усією гостротою поставили питання про перегляд педагогічного ідеалу і зумовили пошук шляхів виховання активної, ініціативної особистості, здатної до самостійної творчої діяльності [14, с.16]. Це й послужило головною причиною і поштовхом до того, що паралельно з поширенням реформаторських ідей у зарубіжній педагогіці аналогічний рух активізується й у вітчизняній педагогічній теорії та практиці.

Перші спроби аналізу розвитку і становлення вітчизняної освіти почали робитися ще у період діяльності Директорії. В цей період

з'являються статті наукового характеру, в яких сучасники намагалися дати оцінку досягненням і прорахункам культурно-освітньої політики уряду УНР.

У 1918 році була переведена праця Я. Чепіги «Вільна школа, її ідеї й здійснення їх в практиці» [20]. Дана праця цікава тим, що в ній простежено історичний шлях розвитку ідей про вільне виховання, здійснено аналіз праць Ж.Ж. Руссо, Л. Толстого, С. Фора в контексті ідей про вільну школу. Я Чепіга адаптував ідеї вільного виховання до тогочасних потреб розбудови української школи. Він дійшов висновку, що вільна школа в Україні – це «... всестороннє вивчення своєї мови як такої, що має психофізичні основи, це свобода і розвиток ініціативи дитини»

Найбільш повно освітня діяльність даного періоду висвітлена в працях С. Постернака «Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 років». В ній автор розглянув основні напрямки діяльності Директорії в сфері освітньої політики [11].

Однак, аналіз історіографії теми дослідження свідчить, що за попередні роки істориками вивчалися окремі проблеми культурно-освітньої політики в добу Директорії УНР. На сьогоднішній день не існує узагальнюючої роботи, в якій би комплексно розглядалася політика Директорії в галузі освіти і культури [12, с.9].

Особливо заслуговують на увагу надруковані на сторінках часопису статті: С. Черкасенка «Кілька слів про українізацію народної школи» (1917 р.), Я. Чепіги «Соціалізація народної освіти» (1917 р.), О. Музиченко «Реформа школи чи шкільна реформація» (1918 р.), Г. Іванця «На порозі нової школи» (1918 р.), В. Родніка «Ідея єдиної школи в своїм першій джерелі» (1919 р.). В них автори висвітлювали не тільки своє бачення національної школи, а й підкреслювали необхідність запозичення і впровадження в освітню програму прогресивних ідей і вчень зарубіжних педагогів-реформаторів.

Про це свідчить той факт, що майже кожний номер журналу «Вільна українська школа» починався зі звернення редакції до вчителів. В одному із таких звернень говориться: «Ми повинні насамперед щиро взятися за колосальну працю перебудови всієї нашої школи од нижчої до вищої на нових підвалинах Європейської педагогіки» [5].

У 1919 році була опублікована стаття Я. Чепіги «Нова школа в Б'єрджі А. Фарія» (Бельгія), де автор описав досвід заснування трудової школи в Бельгії, в якій він закликав використовувати позитивний зарубіжний досвід в розбудову вітчизняної школи» [20].

В своїй статті «Реформа школи чи шкільна реформація» О. Музиченко акцентує увагу на необхідності реорганізації народної освіти і проведення реформи школи. Він підкреслює, що школа має враховувати інтереси дітей, розвивати їхні індивідуальні особливості і свідомість [10, с.205].

Характеризуючи даний період розвитку вітчизняного шкільництва і становлення національної системи освіти, тобто 20-ті рр. ХХ століття, ми можемо зробити висновок про те, що він відзначався найбільш сприятливим в історії української держави ставленням до освітньої сфери. Це проявилось в пошквалених видавничій роботі, появі низки україномовних видань (національних підручників), виробленні національної шкільної політики, основними засадами якої стали: доступність навчання, його безкоштовність, виховання з урахуванням кращих національних традицій народу, працелюбність, вільний розвиток дитини тощо.

Характерною рисою цього етапу становлення вітчизняної думки було створення власної оригінальної системи освіти, в основі якої

лежали професіоналізація та соціальний захист дитинства (розбудова національного змісту навчання і виховання) [16, с.37].

Однак, у вітчизняних виданнях за цей період не простежується чіткого впливу зарубіжної реформаторської педагогіки на формування педагогічної думки, не дається і належна оцінка праць видатних зарубіжних учених-педагогів, елементи наукових праць, які мали місце у виробленні освітньої політики і розбудові національної школи.

Саме завдяки зарубіжній реформаторській педагогіці в Україні почала розроблятися принципово нова освітньо-виховна концепція. Це проявлялось у вираженні різних теорій щодо виховання і навчання підростаючого покоління, пошуках нетрадиційних способів впливу на становлення особистості дитини.

Все це відображало відповідну зміну освітньо-педагогічних парадигм і було характерною ознакою наукових пошуків багатьох вітчизняних вчених даного періоду.

Найбільш складним періодом у розбудові вітчизняної школи і формуванні педагогічної думки в Україні, безумовно, були 30-ті рр. XX століття. Специфічною рисою цього етапу, за висновком О. Сухомлинської, є те, що вершину ієрархії канонів починає посідати блок ідей марксизму як соціально-політичного вчення [16, с.37]. За її твердженням, ще наприкінці 20-х років взаємостосунки між державою та інтелігенцією почали змінюватись. На місце досить розкріпаченої педагогічної думки, яка відображала цілий спектр різноманітних підходів до виховання, почала висуватись чітка і регламентована партійно-класова ідеологема. З гасла «Кадри вирішують все» почалося створення «нової інтелігенції», в основу формування якої був покладений класовий підхід, який замінив професійно-етичні критерії добору фахівців. Для проведення кадрових змін необхідно було усунути «стару» інтелігенцію і це було зроблено шляхом масового терору [16, с.37]. В цей час було репресовано і знищено весь цвіт педагогічної науки і думки.

Все зарубіжне, в тому числі педагогіка, відкидалось як буржуазне, реакційне, котре не відповідало радянському способу життя. Внаслідок цього освітні заклади відійшли від експериментування і стали на шлях авторитарно-дисциплінарних засад управління та діяльності з чітко визначеним обсягом знань, умінь і навичок [16]. Дослідження цього періоду, вивчення його особливостей потребує значних історіографічних досліджень.

Починаючи з кінця 20-х і 30-х рр. XX століття, зарубіжна реформаторська педагогіка практично не вивчалася. Ідеї, які були запозичені в зарубіжних педагогів-реформаторів, подавалися як доктрина і надбання радянської освітньої думки. Так, у праці «Народное образование и демократия» соратник і дружина «вождя світового пролетаріату» Н. Крупська, простежуючи історичний розвиток ідей трудового виховання, взагалі не робить посилань на авторів цих ідей (Ф. Фребеля, І. Песталлоці і інших).

Вже з другої половини 20-х рр. XX століття критиці піддаються принципи виховання М. Монтесорі і розпочинається відмежування від педоцентризму, піддаються критиці системи, співзвучні з ідеями вільного виховання, орієнтація на трудове виховання. А з кінця 20-х – початку 30-х рр. починається практична ліквідація української освітньої специфіки. Її місце посідає уніфікація в загальносоюзній простір. Цьому сприяло проведення в квітні 1930 року Всесоюзної партійної наради, на якій виступив з доповіддю нарком освіти України М. Скрипник. У ній він запропонував уніфікувати систему народної освіти СРСР, обґрунтовуючи це тим, що «цього вимагає єдиний план господарської перебудови СРСР».

У вересні 1931 року ЦК ВКП(б) приймає постанову «Про початкову і середню школу», яка поклала початок масовому винищенню педагогічних надбань вітчизняних учених. За взірць стали брати виключно російську систему народної освіти. Водночас відбувалося цілеспрямоване відчуження закладів освіти України від передових, прогресивних ідей і концепцій зарубіжної реформаторської педагогіки, на які опиралася значна частина вітчизняних учених-педагогів. Іншими словами, фактично 1931 рік став початком розриву в розвитку української педагогічної думки через згортання специфіки й оригінальності української системи середньої освіти. Натомість, стала відбуватися русифікація школи та ліквідація особливостей освітньої системи в Україні, її централізація з єдиним директивним центром у Москві [16].

Цьому сприяла доповідь заступника Голови Раднаркому республіки І. Хайта на об'єднаній сесії науково-дослідних інститутів педагогіки та комдітграху, працівників дослідно-педагогічних станцій і кафедр педагогіки та педології педвишів, що відбулася 5-го січня 1932 року, на якій були піддані нещадній критиці передові освітні ідеї і вчення корифеїв національної освіти. Їх відверто називали буржуазними націоналістами і навіть фашистами. У зв'язку з цим, пролунав залик не тільки відмежуватися від них, а й оголосити фундаторів становлення національної школи і вітчизняної педагогіки ворогами народу. Так, даючи оцінку «Харківської школи», оратор заявив, що єдино правильно, єдино вірною характеристикою цієї школи буде така: «...ми маємо перед собою школу українського фашизму в питаннях педагогіки, ми маємо перед собою школу, яка являє собою «рідну сестру» педагогічних «шкіл» німецького, українського зарубіжного, італійського і інших фашизмів» [19, с.8]. Даючи оцінку діяльності визначних учених-педагогів, І. Хайт заявив наступне: «Повернемось, однак, до біологізаторських теорій українських фашистів в питаннях виховання. Стови українського фашизму в питаннях педагогіки – Софія Русова...» [19, с.17].

Тому не випадково репресії та розстріли в 30-х роках не оминули наукову та педагогічну еліту. В казематах опинився цвіт педагогічної науки, найкращі представники української інтелігенції, серед яких були такі видатні педагоги, як О. Заузняй (1886-1941), Г. Гринько (1890-1938) та інші. Частина освітянських діячів змушена була виїхати за кордон і продовжити педагогічну діяльність в українській діаспорі (С. Русова, І. Огієнко, Г. Ващенко, С. Черкасенко та інші).

ЦК ВКП(б) вказував на необхідність розвитку марксистської науки. Починаючи з кінця 20-х рр. і фактично до 60-х рр. XX століття, проводилася розбудова радянської школи. Лише наприкінці 60-х рр. XX століття намітилася тенденція пробудження до ідей реформування зі збереженням «радянського підґрунтя».

Яскравим спалахом нового, високого і справді наукового підходу до виховного процесу підростаючого покоління в цей час були такі визначні особистості, як А. Макаренко і В. Сухомлинський, котрі великою мірою збагатили радянську і вітчизняну науку, не дивлячись на те, що жини і творили у межах заїдеологізованої педагогічної парадигми [15, с 9].

Були спроби дати належну оцінку реформаторській педагогіці, цілій плеяді послідовних вчених-педагогів радянської доби (Н. Константинова, Є. Мединського, М. Гриценка, М. Шабасва, Н. Харіно, Л. Ништа та ін.).

Великий внесок у розбудову вітчизняної педагогіки і формування педагогічної думки вніс відомий учений-педагог С. Чавдаров, який був особисто знайомий із В. Сухомлинським й у доробку якого чільне місце посідали дослідження педагогічних учень педагогів-реформаторів. Тяжіння до реформаторської педагогіки відчувається

і в працях вітчизняного дослідника радянської доби М. Даденкова. Однак і вони не змогли повністю відійти від суб'єктивної оцінки класичних праць педагогів-реформаторів, створених під ідеологічним впливом Комуністичної партії.

Так, наприклад, К. Присяжнюк підкреслює, що в перші після жовтня дні партія практично розв'язала питання про найширший доступ до школи трудящих і дітей. Свою лінію щодо розвитку освіти, її змісту і завдань партія сформулювала в програмі, прийнятій на VIII з'їзді РСДРП(б) у 1918 році. Радянська влада здійснила право трудящих на освіту, право народів навчати своїх дітей рідною мовою [13, с.8]. Далі зауважує, що «Листопадовий пленум ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР затвердив тези «Про зміцнення школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в країні», в основу яких були покладені марксистсько-ленінські методологічні положення про навчання і виховання підростаючого покоління» [13, с.14].

Подібний підхід до питання формування педагогічної думки і становлення національної освіти у дослідниці А. Бондар, яка в праці «Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР» наголошує на керівній ролі Комуністичної партії та її авангарду робітничого класу в освітньому розвитку [2, с.7] і зазначає, що в боротьбі за розвиток народної освіти трудящі України керувалися програмою РСДРП, ленінськими «Матеріалами до перегляду партійної програми», промовами і працями В. Леніна, рішеннями з'їздів Рад, декретами і постановами Радянського уряду, виступами Н. Крупської, А. Луначарського. Водночас, у розв'язанні освітніх завдань на території України широко використовувався російський досвід [2, с.30], особливо що стосувалося очищення викладацького і керівного складу навчальних закладів від контрреволюційних елементів, «оновлення її і матеріалом, і духом, і методами викладання» [2, с.30].

І тільки, починаючи з 80-х років, українські учені-педагоги повертаються до зарубіжної реформаторської педагогіки. Але ще і тоді відчувалася заїдегалізованість підходу до розгляду витоків і формування педагогічної думки в Україні, до формування національної школи. Так, у своїй дисертації П. Ткачук пише, що проблема розвитку народної освіти за роки радянської влади, частково у період 1933-1937 рр., привертала і привертала увагу великої кількості дослідників. Що стосується наукової літератури 30-х рр., то її авторами, як правило, були безпосередні організатори і керівники культурних перетворень у країні: М. Калінін, Н. Крупська, А. Луначарський, В. Затонський, Г. Петровський і інші. В їх виступах, статтях, брошурах, поряд із висвітленням загальних питань культурного будівництва, містилися розроблені науково-теоретичні аспекти, покладені в основу вивчення і дослідження історії радянської загальноосвітньої школи в другій п'ятирічці. Керівна роль Комуністичної партії в культурному будівництві, в тому числі і в розвитку народної освіти, розкривається в багатьох узагальнюючих працях з історії КПРС [17, с.3].

Починаючи з кінця 80-х років ХХ століття, ідеї, концепції, погляди і вчення зарубіжних педагогів-реформаторів включаються в програму курсу вивчення їх студентами вищих навчальних закладів педагогічного спрямування, що стало можливим лише завдяки поглибленню в країні демократичних процесів. Однак і тут яскраво простежується ретроспективний погляд на реалізацію партійно-класового підходу до аналізу педагогічних джерел, що підводить до однозначної їх оцінки.

Лише з початку 90-х рр. ХХ століття в Україні створюється свій власний науковий простір. У цей час в українській педагогіці від-

бувається зміна усталених уявлень, трансформація методологічних засад, побудова нових концепцій. Такі періоди розвитку викликають особливий інтерес істориків науки. Про це свідчать роботи: Я. Бурлаки, В. Гаузинського, В. Гоманнай, С. Гончаренка, Н. Гупана, М. Євтуха, Н. Калинеченко, Б. Коротаєва, В. Кременя, В. Курила, В. Лутая, Н. Нечкало, В. Онищенко, Ю Руденка, О. Сухомлинської, Л. Ваховського, М. Ярмаченка та інші, які не тільки поставили вивчення педагогічної думки у центр уваги дослідників, але й обґрунтували цілісне, системне уявлення про неї як специфічну сферу людської діяльності і як суму набутих педагогічних знань. Вітчизняна педагогічна наука ще потребує спеціального вивчення і чимало учених займається дослідженням історії її розвитку в різні періоди [1, с.19-22].

На основі всебічного, об'єктивного дослідження і аналізу історико-педагогічних праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених з даної проблеми ми можемо відмітити, що зарубіжна реформаторська педагогіка, її прогресивні ідеї і напрямки упродовж різних періодів по-різному висвітлювались і сприймались вітчизняною педагогічною наукою. Тобто педагогіко-графічний розвиток формування й становлення педагогічної думки в Україні і вплив на неї зарубіжної реформаторської педагогіки можна поділити на такі основні періоди:

1) 1905-1917 роки (дореволюційний період) – початок відродження національної педагогіки (школи) і становлення формування педагогічної думки, поширення ідей реформізму;

2) 1918-1930 роки – зростання активності педагогічного руху: здійснення українізації, проведення розбудови вітчизняної педагогіки і національної школи на основі суспільно-педагогічних здобутків і вивченні та використанні передового світового досвіду;

3) 1930-1960 роки – розрив у розвитку української педагогічної думки, згортання української системи освіти, її нищення; відмежування від зарубіжної реформаторської педагогіки, русифікація школи;

4) 1960-1990 роки – повернення до ідей, вчень і концепцій зарубіжної реформаторської педагогіки з позицій марксистсько-ленінської ідеології;

5) 90-ті роки ХХ століття – початок ХХІ століття – переосмислення вченими історії формування і розвитку педагогічної думки в Україні під кутом новітнього підходу до її витоків, дослідження недостатньо вивчених теоретичних й конкретно-історичних аспектів проблеми.

Такий підхід до розробленої нами періодизації викликаний зміною декількох парадигм наукового мислення, пізнавальне значення яких полягає у з'ясуванні методологічних і методичних аспектів наукових досліджень й визначенні характеру та рівня наступності в процесі розвитку історико-педагогічної науки [9, с. 16].

Якщо провести паралель між розвитком і становленням педагогічної думки в Україні у 20-х рр. ХХ і на початку ХХІ століття, то можемо зауважити, що між ними існує тісний кореляційний зв'язок. Як у 20-х рр. ХХ, так і на початку ХХІ століття проявляється тенденція підвищення зацікавленості до ідей, концепцій, поглядів на виховний процес зарубіжних педагогів-реформаторів: Гельвеція, Руссо, Декарта і т.п. Це, на нашу думку, пов'язано з розбудовою Української держави, утвердженням її незалежності та посиленням демократичних процесів, які проявляються у підходах і сприйнятті суспільством різних теорій і систем виховного процесу підліткового покоління.

Українським вченим-педагогам не забороняється, як у 20-х рр. минулого століття, аналізувати досвід минулих поколінь з метою відродження всього прогресивного, що мало місце в доробках учених-

реформаторів. Підтвердження цьому є впровадження у життя Національної доктрини розвитку освіти і прийняття Державної національної програми «Освіта», в яких чітко простежуються ідеї і концепції зарубіжних педагогів-реформаторів. Елементи такого навчання і виховання молоді реалізовані у професійних навчальних закладах, де впроваджені елементи (здобутки) порівняльної педагогіки, яка займається вивченням системи освіти і виховання в інших країнах, порівнянням її з вітчизняною, використанням прогресивного світового досвіду.

Досягти такої мети можна лише шляхом залучення до цієї діяльності всіх соціальних інститутів держави і використання педагогічних надбань (здобутків) попередніх поколінь педагогів. Лише комплексний підхід до гармонійного і всебічного розвитку особистості може принести очікувані результати.

На основі проведеного нами історіографічного аналізу можна зробити висновок про те, що в умовах розбудови незалежної демократичної держави необхідним є здійснення всебічного дослідження витоків становлення зарубіжної реформаторської педагогіки кінця XIX – початку XX століття, питань їх сутності і трансформації, виявлення глибини її впливу на формування сучасної педагогічної думки з врахуванням тих особливостей, які склалися в Україні на даному етапі. Не применшуючи значення наукових досліджень вітчизняних вчених із проблем реформаторської педагогіки та формування педагогічної думки в Україні у найбільш складний і драматичний в її історії період, вважаємо за доцільне наголосити на тому, що досягнутий рівень теоретичних і конкретно-історичних досліджень дозволяє перейти до створення узагальнюючих праць, присвячених комплексному дослідженню вище вказаної проблеми.

Список використаних джерел:

1. Адаменко О. В. про концептуальні підходи до аналізу історії розвитку педагогічної науки / О. В. Адаменко // Зб. наук. праць. Спец. випуск «До витоків становлення української педагогічної науки». – К.: Наук. світ, 2002. – С. 19-22.
2. Бондар А. Т. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР / А. Т. Бондар. – К.: Рад. шк., 1967. – 483 с.
3. Вовк А. П. Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя / А. П. Вовк // Зб. наук. праць Кам.-Поділ. держ. пед. ун-ту. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Вип. 1. – Т 1. – С. 16-22.
4. Волох С. По дорозі до рідної школи. – К.: ДС «Трьох святых», 1912. – 36 с.
5. Вільна українська школа. – 1917. – № 2.
6. Гупан Н. М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Київ. ін-т внутр. справ при Національній академії внутрішніх справ України / Н. М. Гупан. – К., 2000. – 221 с.
7. Гупан Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні (Історіографічний аналіз): автореф. дис. докт. пед. наук: 13.00.01 / Н. М. Гупан. – К., 2001. – 39 с.
8. Караманов О. В. Розвиток реформаторських ідей освіти і виховання у Східній Галичині в першій третині XX століття: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / О. В. Караманов. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
9. Курило Л. Ф. Проблеми вітчизняної університетської педагогічної освіти в XIX – на початку XX століття: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л. Ф. Курило. – Луганськ, 2007. – 170 с.
10. Музиченко О. Реформа школи чи шкільна реформація? / О. Музиченко // Вільна українська школа. – 1918-1919. – № 4. – С. 201-207.
11. Пастернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 рр. / С. Пастернак. – К., 1920. – 127 с.
12. Пижик А. М. Культурно-освітня політика в добу Директорії УНР (1918-1920 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00 01 / А. М. Пижик. – К., 1998. – 19 с.
13. Присяжнюк К. Ф. Новий етап в розвитку радянської школи на Україні / К. Ф. Присяжнюк. – К.: Рад. шк., 1966. – 156 с.

14. Растрігіна А. М. Розвиток теорії вільного виховання у вітчизняній і зарубіжній педагогіці кінця XIX – першої половини XX століття: автореф. дис. докт. пед. наук: 13.00.01 / А. М. Растрігіна. – К., 2004. – 41 с.
15. Сухомлинська О. В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми / О. В. Сухомлинська // 36. наук. праць Кам.-Поділ. держ. ун-ту. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2002. – С. 7-15.
16. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні: Кроки до нового виміру / О. В. Сухомлинська // 36. наук. праць. – К.: Наук. світ, 2002. – С. 31-40.
17. Ткачук П. Д. Розвиток народної освіти Української РСР в роки другої п'ятирічки (1933-1937 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / П. Д. Ткачук. – К., 1983. – 24 с.
18. Фіцула М. Педагогіка: навч. посіб / М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2007. – 560 с.
19. Федорчук Е. І. Історія педагогіки: лекції та хрестоматія / Е. І. Федорчук, В. В. Федорчук. – Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко, 2007. – 320 с.
20. Чепіга Я. Нова школа в Б'єржі А. Фарія (Бельгія) / Я. Чепіга // Вільна українська школа. – 1919-1920 рр. шк. р. – № 1-3. – С. 29-34.

The article deals with the main conceptual ambushes of forming development of pedagogical intentions in Ukraine at the beginning of the XX century. The influence on the process of forming national education of foreign reformative pedagogic is shown.

Key words: *development, forming, education, thought, peculiarities, influence, pedagogic, attention.*

Отримано: 1.09.2010

УДК 94(470+571)–056.87

Д. Ю. Юрченко

МЕЦЕНАТСЬКА ТА БЛАГОДІЙНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ ХАРИТОНЕНКІВ НА СТОРІНКАХ ДОРЕВОЛЮЦІЙНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

У даній роботі досліджується та аналізується меценатська та благодійницька діяльність родини Харитоненків на сторінках дореволюційних періодичних видань (газетах, журналах, часописах). Звертається увага на основні видання Харківської губернії і за її межами кінця XIX – поч. XX ст. Зроблено висновки про значне висвітлення благодійницької та меценатської діяльності родини Харитоненків в друкованих засобах масової інформації Російської імперії.

Ключові слова: *дореволюційна преса, благодійність, меценатство, династія.*

На сучасному етапі розвитку наше суспільство переживає період формування та становлення Української державності. В тяжких умовах перебуває економічна ситуація, державні інститути потребують реконструкції і модернізації. Фінансування малого та середнього бізнесу знаходиться на низькому рівні, що несе за собою безробіття, низький рівень життя та зниження державного потенціалу на міжнародній арені. Цим значною мірою пояснюється актуальність і важливість вивчення, аналізу та висвітлення історичного періоду, коли в середині українського суспільства набуло значних масштабів благодійництво та меценатство. Однією з таких родин і була династія Харитоненків, яких дореволюційна періодика відзначала високими позитивними оцінками й описувала з великою пошаною і добротою. В запропонованому дослідженні ми намагаємося реконструювати діяльність відомих українських меценатів XIX – початку XX ст. Харитоненків, які нагромадили істотний досвід у цій сфері та залишили по собі вагомий внесок у розвиток національної культурної спадщини України.